

SONJA KOSUNEN – ALINA INKINEN – NINA HALTIA – SUVI JOKILA

Tarjonta ja kysyntä valmennuskurssimarkkinoilla opiskelijavalintauudistuksen aikana

Kosunen, Sonja – Inkinen, Alina – Haltia, Nina – Jokila, Suvi. 2022. TARJONTA JA KYSYNTÄ VALMENNUSKURSSIMARKKINOILLA OPISKELIJAVALINTAUUDISTUKSEN AIKANA. *Kasvatus* 53 (1), 63–78.

Tässä artikkelissa tutkimme valmennuskurssimarkkinoilla tapahtuneita muutoksia vuosina 2015–2020, jolloin korkeakoulujen opiskelijavalintauudistusta on toteutettu. Tarkastelemme yksityisen valmennuskentän tarjontaa ja kysyntää. Määrällinen aineistomme koostuu statusalojen eli lääketieteen, oikeustieteen ja kauppatieteen valmennuskurssien tarjonnasta vuosina 2015, 2017 ja 2020 sekä abikurssien tarjonnasta lukuvuonna 2019–2020. Laadullinen aineisto käsittää lukioiden arjessa tehdyn, lukuvuoden mittaisen etnografisen havainnoinnin sekä sen yhteydessä toteutetut opiskelijoiden, opettajien ja muun henkilökunnan haastattelut (n=28). Tuloksemme osoittavat, että maksullisen valmennuskurssitarjonnan luonne on opiskelijavalintauudistuksen aikana laajentunut pääsykoevalmennuksesta kohti abiturienttien valmennusta ja yhdistelmäkursseja. Statusaloilla kurssitarjonta on kokonaisuutena lisääntynyt ja hinnat pääasiassa nousseet. Kurssien kysynnässä julkisen ja yksityisen koulutuksen raja hämärtyy, mikä näkyy valmennuskurssitoimijoiden pitäminä opinto-ohjauksen oppitunteina ja lukiolaisten yrityksinä hyväksyttää maksullisia kursseja osaksi lukio-opintojaan. On syytä pohtia, onko valmennuskentällä tapahtunut siirtymä pääpiirteissään rikastavasta opetuksesta korjaavan opetuksen suuntaan ja mitä tämä tarkoittaa tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden osalta koulutuksessa.

Asiasanat: valmennuskurssit, abikurssit, opiskelijavalinta, yksityistyminen, lukio

Johdanto

Suomalaisten korkeakoulujen opiskelijavalintoja on läpi 2010-luvun uudistettu, ja etenkin todistusvalintojen painoarvon lisäämisellä on tavoiteltu myös maksullisten valmennuskurssien roolin vähenemistä (OKM 2016). Kansainvälisesti tarkastellen uusliberalisoituminen on vauhdittanut koulutuspalveluiden markkinoistumista sekä perheiden vastuuttamista lasten koulunkäynnistä (Doherty & Dooley 2018; Holloway & Kirby 2020, 165). Koulutuksen yksityistymisen tiedetään vahvistavan alueellista ja yhteiskuntaluokkaperustaista eriarvoisuutta (Holloway & Kirby 2020, 176; Jokila, Haltia & Kosunen 2019, 2021). Suomessa koulutuksen yksityistymistä on viime vuosina tutkittu sekä varhaiskasvatuksessa (Ruutiainen, Alasuutari & Karila 2018) että perusopetuksessa (Seppänen, Thrupp & Lempinen 2020). Korkeakoulutuksessa yksityistymisen tutkimus on opiskelijavalintauudistuksen myötä siirtynyt käsittelemään pääsykoevalmennuksen lisäksi toisella asteella tapahtuvaa yksityistä koulutustarjontaa ja keskittynyt pääasiassa maksullisen lisäopetuksen tarkasteluun (ks. esim. Kosunen, Haltia & Jokila 2015; Kosunen, Haltia, Saari, Jokila & Halmkrona 2020).

Maksullisella lisäopetuksella, eli niin kutsutulla piilokoulutuksella, on kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa useita nimityksiä: *shadow education* (Bray 2010); *private supplementary tutoring* (Hallsén & Karlsson 2019); *private tutoring* (Edwards, Le & Sustarsic 2020); ja *private supplementary education activities* (Ho, Park & Kao 2019). Nämä ovat keskenään varsin lähellä toisiaan eivätkä suomalaista kontekstia ajatellen eroa analyttiselta tarkkuudeltaan. Käytämme tässä artikkelissa piilokoulutuksesta termejä valmennuskurssi ja abivalmennus, joista ensimmäisellä viittaamme pääsykoevalmennukseen ja jälkimmäisellä ylioppilaskirjoituksiin valmentavaan maksulliseen lisäopetukseen, abikurssiin.

Tarkastelemme tässä artikkelissa maksullisen lisäopetuksen tarjonnan ja kysynnän muo-

toutumista Suomessa 2010-luvulla ja 2020-luvun taitteessa, eli ajankohtana, jolloin opiskelijavalintojen uudistus on toteutettu. Keskitymme valmennuskurssien tarjontaan kolmessa oppiaineessa, jotka voidaan kaikki mieltää statusaloiksi. Lääketieteessä, oikeustieteessä ja kauppatieteessä sisäänpääsy on kilpailtua ja opiskelijat tulevat muita aloja useammin korkeakoulutettujen vanhempien perheistä. Myös valmennuskurseille osallistuminen on yleistä. (Kosunen ym. 2020.) Tutkimuskysymyksemme ovat seuraavat:

1. Miten lääketieteen, oikeustieteen ja kauppatieteen valmennuskurssien tarjonta kehittyi vuosina 2015–2020?
2. Millaisia uusia valmennus- ja palvelumuotoja on tullut pääsykoevalmennuksen oheen, ja millainen oli abivalmennuksen tarjonta lukuvuonna 2019–2020?
3. Miten yksityistyminen näkyy lukion arjessa, ja miten siihen liittyvät käytännöt muovaavat lisäopetuksen kysyntää?

Piilokoulutuksen tutkimuskenttä

Piilokoulutuksen tutkimuksissa on tarkasteltu markkinoiden tarjontaa, siihen kohdistuvaa kysyntää sekä sitä, kuka maksullisia koulutuspalveluja käyttää. Baker, Akiba, LeTendre ja Wisemanin (2001) mukaan makrotasolla yksityisen lisäopetuksen tutkimus on keskittynyt pääasiassa sen esiintyvyyteen, käyttöstrategioihin ja näihin liittyviin kansallisiin koulutusjärjestelmän piirteisiin. Tutkimusta on tehty muun muassa taloussosiologian (esim. Çalişkan & Callon 2010) ja kasvatustieteen eri alojen (esim. Baker ym. 2001; Manzon & Aarepattamanniil 2014) piirissä.

Manzon ja Aarepattamanniil (2014, 391) ovat mallintaneet piilokoulutuksen tutkimusta tasojen, tekijöiden ja demografisten ryhmien näkökulmista. Tutkimuksen tarkastelutasot voivat vaihdella kansainväliseltä tasolta aina yksilötasolle. Tekijöitä ovat esimerkiksi piilokoulutuksen tarjonta, tarjonnan luonne, käytetty pedagogiikka, kysyntä, rahoitus,

vaikuttavuus, arviointi, käsitykset ja historia. Demografisten ryhmien näkökulmasta tutkimuksen kohteena ovat piilokoulutuksen ostajat, joita voidaan tarkastella esimerkiksi sukupuolen, etnisen taustan tai iän suhteen. Lisäksi Manzol ja Areepattamannil (2014) tarkastelevat, millaisin teoreettisin ja menetelmällisin tavoin piilokoulutuksen tutkimusta on toteutettu.

Yksityistä lisäopetusta on tarkasteltu myös Çalişkan ja Callonin (2010) taloussosiologisella jaottelulla (Jokila ym. 2021), jossa erotellaan markkinoiden rakentumisen käytäntöjä. Näitä ovat ensinnäkin se, miten hyödykkeet muokataan markkinoilla myytäväksi tuotteiksi ja miten niille luodaan tarve. Valmennuskurssien tapauksessa kyse on sekä myytävistä materiaaleista että näihin liittyvästä opetuksesta. Toisena voidaan tarkastella markkinoiden sosiaalista rakentumista, eli sitä, ketkä ovat keskeisiä toimijoita markkinoilla. Kolmantena käytäntönä ovat kurssien tarjoajien ja potentiaalisten ostajien kohtaamiset markkinoilla. Kohtaamisiksi lukeutuvat esimerkiksi verkko-markkinointi yhtä hyvin kuin opintomessut ja yritysten kouluvierailut. Neljäntenä käytäntönä voidaan tarkastella sitä, miten tuotteille muodostuu markkinoilla hinta. Piilokoulutuspalveluiden hinnoitteluun vaikuttavat esimerkiksi opetusta tarjoavan tahon muodollinen pätevyys, ikä ja sukupuoli (Šfastný 2017) sekä tarjottavien kurssien tyypit ja palveluntuottajan maine. Viidentenä käytäntönä on se, miten markkinat muotoutuvat ja niitä ylläpidetään. Tämä kytkeytyy edellä mainittuihin käytäntöihin ja esimerkiksi siihen, miten keskeiset toimijat reagoivat toimintaympäristössä tapahtuviin muutoksiin.

Suomalaisessa valmennuskurssimarkkinoita koskevassa tutkimuksessa on todettu, että kurssien tarjonta on laajaa ja se keskittyy erityisesti lääketieteen, oikeustieteen ja kauppätieteen kilpailuille aloille (Kosunen ym. 2015; Kosunen, Haltia, Saari, Jokila & Halmkrona 2020). Maantieteellisesti tarjonta on suurinta kaupungeissa ja etenkin pääkaupunkiseudulla (Jokila ym. 2019). Myös hinnoittelua on tut-

kittu aiemmin. Valmennuskursseilla käytettyä pedagogiikkaa on Suomessa pystytty tarkastelemaan lähinnä kurssimuotojen (lähiopetus, etäopetus, itsenäinen opiskelu) avulla (Kosunen ym. 2015; Jokila ym. 2019), mutta varsinaista lähiopetuskurssien pedagogiikkaan keskittyvää analyysia ei tietääksemme ole tehty.

Valmennuskurssitoimintaa on kuvattu sekä ulkoisena yksityistymisenä (ks. Ball & Youdell 2008) eli yksityisten toimijoiden esiinmarssina että sisäisenä yksityistymisenä muun muassa koulutuskuluttauuden diskurssien (Kosunen & Haltia 2018) avulla. Julkisen koulutuksen ulkoisella yksityistymisellä tarkoitetaan sitä, että yksityisen sektorin toimijat pyrkivät osaksi julkisen sektorin koulutustoimintaa, eli koulutuksen kentällä toimii tämän jälkeen julkisia ja yksityisiä toimijoita. Sisäisellä yksityistymisellä tarkoitetaan puolestaan sitä, että koulutuksesta ryhdytään puhumaan yksityisten markkinoiden terminologiaa hyödyntäen (ks. Ball & Youdell 2008).

Tässä artikkelissa viittaamme sisäiseen yksityistymiseen puhuessamme koulutuksen kysynnästä ja tarjonnasta sekä näiden alakategorioista. Kentällä on lukuisia toimijoita (Kosunen 2018), joiden vaihtelevat roolit ja osin ristiriitaisetkin suhteet muovaavat tarjonnan ja kysynnän suhdetta kunakin hakuvuonna. Valmennuskurssimarkkinat muovautuvat kansallisen koulutusjärjestelmän viitekehyydessä, jossa toimijat pyrkivät mukautumaan toimintaympäristöönsä. Koulutuspolitiikassa tehdyt päätökset vaikuttavat valmennuskurssiyrittysten toiminnan reunaehtoihin ja niihin mahdollisuuksiin, joita liiketoiminnalle voi avautua. Tässä artikkelissa sellaisena nähdään opiskelijavalintauudistuksen aikainen tilanne.

Kun tarkastellaan valmennuskurssien kysyntää, Smythin (2009) mukaan yksityistä valmennusta ei tulisi nähdä rationaalisena strategiana, jolla pyritään varmistamaan menestyminen valintaprosessissa (vrt. esim. Lorenz & Stubbe 2020). Piilokoulutuksen kysyntä olisi sen sijaan tulkittava reaktioksi kilpailullisessa kontekstissa, jossa eri tahojen, kuten vanhempien ja opettajien, odotukset aiheuttavat

hakijalle painetta. Kiinnostavaa onkin, kuka palveluja ostaa ja miksi. Baker ym. (2001) jaottelevat piilokoulutuksen funktiot joko osamista rikastaviksi, korjaaviksi tai näiden yhdistelmäksi, joista ensimmäisen ajatellaan tuovan saatuun opetukseen jotain lisää ja toisen paikkaavan niitä puutteita, joita opiskelijalle jää julkisen koulutuksen piirissä. Ho ym. (2019) toteavat, että Yhdysvaltain kontekstissa afro-amerikkalaiset opiskelijat käyttivät valmennusta pääsääntöisesti korjaavassa merkityksessä, kun taas aasialaistautaiset rikastavassa merkityksessä. Yksityinen, maksullinen lisäopetus on harvoin itsenäinen vaihtoehto muulle koulunkäynnille, mutta yhä useammin täydentää varsinaista opetusta (Holloway & Kirby 2020).

Holloway ja Kirby (2020) kuvaavat sitä, miten lisäopetuksen ostamisen sosiaalinen ulottuvuus vahvistaa sosiaalista eriarvoisuutta, vaikka lisäopetuksen ostaminen saattaisikin matalan tulotason perheiden taktisena valintana edesauttaa heidän sosiaalista nousuaan. Samanaikaisesti on nähtävissä (Holloway & Kirby 2020, 173), että alempien tulo luokkien perheet hyödyntävät piilokoulutusta nimenomaisesti lastensa valmentamiseen lukion päättötutkintoa varten, mikä voidaan mieltää sekä niin sanotuksi korjaavaksi lisäopetuksiksi (Baker ym. 2001) että kulttuurisen pääoman institutionalisoidun muodon (hyvän ylioppilastodistuksen ja -tutkinnon) tavoittelemiseksi (Bourdieu 1984). Holloway ja Kirbyn (2020) tutkimus Englannissa ja Walesissa samoin kuin Ho ym. (2019) Yhdysvalloissa osoittivat, että rodullistettujen vähemmistöjen perheiden nuoret käyttivät yksityistä valmennusta valkoisia nuoria enemmän. Etnisen taustan, yhteiskuntaluokan ja alueellisen eriarvoisuuden kietouma, jossa jokainen näistä tekijöistä vaikuttaa myös itsenäisesti, onkin tärkeää huomioida jatkokehittäessä yksityisen koulutustarjonnan intersektionaalista analyysia. (Holloway & Kirby 2020.)

Suomessa ei abivalmennuksesta tai siihen osallistumisesta tiedetä tutkimuskirjallisuudessa paljoakaan, mutta valmennuskursseis-

ta on todettu, että niitä käyttävät erityisesti yleemmistä sosioekonomisista ryhmistä tulevat nuoret. Kysyntä linkittyy kursseille osallistumisen rahoitukseen siten, että korkeakoulutettujen vanhempien perheistä tulevien hakijoiden valmennuskurssit on pääsääntöisesti maksanut huoltaja tai joku muu läheinen, kun taas matalamman koulutustason taustoisista tulevat hakijat ovat usein kustantaneet kurskinsa omalla työllään tai lainalla. (Kosunen ym. 2020.)

Suomalaisten valmennuskurssien vaikutuksia on tutkittu toistaiseksi melko vähän, mutta on viitteitä siitä, että kursseille osallistuminen on yhteydessä yliopistojen pääsykokeissa menestymiseen (Ahola, Asplund & Vanhala 2018). Kurseilta haetaan tukea pääsykokeisiin valmistautumiseen ja ajatellaan yleisen ilmapiirin olevan sellainen, että tietyille statusaloille hakeuduttaessa valmennuskursseille osallistuminen on lähes välttämätöntä (Kosunen, Ahtiainen & Töyrylä 2018). Näin syntyy mielikuva, ettei itsenäinen lukeminen ole kilpailukykyinen tapa valmistautua yliopistojen pääsykokeisiin. Tällöin osa hakijoista saattaa jättäytyä tavoittelemasta tiettyjä koulutusaloja siksi, ettei heillä ole taloudellisia mahdollisuuksia osallistua valmennuskursseille ja siten pääsykokeisiin. (Kosunen & Haltia 2018.) Yleisesti sekä hakijat että valmennuskurssitoimijat tunnistavat taloudelliseen eriarvoisuuteen liittyvät tekijät, jotka estävät osaa hakemasta kursseille sekä toisinaan kokonaan hakemasta statusaloille (Kosunen ym. 2018; Kosunen & Haltia 2018).

Opiskelijavalinnat kilpailuilla statusaloilla

Pohjoismaisissa korkeakoulujärjestelmissä ei ole perinteisesti ollut eliitin jälkikasvun omia koulutuspolkuja tai instituutioita, eikä taloudellisilla tekijöillä ajatella maksuttomassa järjestelmässä olevan vaikutusta (ks. Thomsen, Bertilsson, Dalberg, Hedman & Helland 2017). Näin ollen eliitin on asemansa uusintaakseen löydettävä eriyttävät polut järjestelmän sisältä,

mikä voi tapahtua esimerkiksi tiettyjen koulutusalojen tai vielä tarkemmin niiden sisäisten ohjelmien valitsemisen kautta. Nämä valinnat takaavat tehokkaimmin pääsyn hyvin palkattuihin ja statukseltaan korkeisiin ammatillisiin asemiin. Koska tietyt koulutukset ovat sisäänpääsyssään meritokraattisesti valikoivia, perheiden on turvattava jälkikasvunsa menestysnäiden alojen opiskelijavalinnoissa. Börjesson ja Broady (2016) kuvaavat, miten ylemmän keskiluokan ja yläluokan perheet panostavat monin tavoin paljon lastensa hyvään koulu-menestykseen, koska tämä on pääsääntöisesti väylä, jonka avulla statusaloille on mahdollista hakeutua. Korkeakouluhaun valintatavan uudistuminen antaa tutkimukselle kiinnostavan tilaisuuden seurata, miten ylemmät yhteiskuntaluokat toimivat uudelleen määrittelyllä kentällä.

Korkeakoulujen opiskelijavalinnassa on viime vuosina tapahtunut merkittäviä muutoksia. Haltia, Isopahkala-Bouret ja Jauhiainen (2019) toteavat, että keskeiset valintauudistuksen toteutustoimet ovat liittyneet valtakunnallisen hakujärjestelmän luomiseen (vuonna 2014), hakijoiden kiintiöintiin ja ensikertalaiskiintiön luomiseen (vuonna 2016; ks. lisäksi aiheesta Ahola & Spoof 2019) sekä valintakriteereiden muutoksiin (eritoten ylioppilastodistuksen painottaminen valinnoissa vuonna 2020; ks. lisäksi Ahola ym. 2018). Valmistelussa etenkin niin sanottujen haku-painealojen osalta todettiin, että ylioppilastodistusten käyttöä valintakriteerinä on lisätävä (OKM 2016).

Lääketieteen, oikeustieteen ja kauppatieteen valintakriteerit ovat tämän tutkimuksen tarkastelujaksolla 2015–2020 muuttuneet. Tänä aikana tuotiin ensikertalaiskiintiöt, ja vuonna 2020 valinnoissa painotettiin ylioppilastodistusten arvosanoja aiempaa enemmän. Niin sanotusta yhteispistevalinnasta luovuttiin, ja päävalinnassa opiskelijat valittiin joko todistuksen tai valintakokeen perusteella. Kevään 2020 koronapandemian aiheuttamat poikkeusolot toivat epävarmuutta niin ylioppilaskokeisiin kuin valintakokei-

siin, ja useilla aloilla päädyttiin lopulta valitsemaan todistusvalinnalla aiottua enemmän opiskelijoita. Valintakokeita pidettiin erityisjärjestelyin.

Lääketieteen valinnoissa noudatettiin vuosina 2015 ja 2017 erillisiä pääsykokeita kuhunkin yliopistoon, mutta vuonna 2020 lääketieteen yhteisvalintaan (Lääketieteellisten alojen yhteisvalinta 2020) osallistuivat kaikki Suomessa lääketieteen opetusta tarjoavat yliopistot. Todistusvalinnan avulla täytettiin 75 % aloituspaikoista. Huomioitavia oppiaineita olivat äidinkieli, matematiikka, biologia, kemia sekä kaksi muuta reaaliainetta ja kieltä. Valintakokeella valittiin 25 % uusista opiskelijoista. Valintakokeessa on kaikkina näinä vuosina testattu lukion oppimäärää matematiikassa, kemiassa ja fysiikassa.

Oikeustieteen valinnoissa (Oikeustieteellisen alan yhteisvalinta 2020) noudatettiin vuosina 2015 ja 2017 instituutiokohtaisia valintoja, joihin valmistauduttiin lukemalla erikseen kunkin yliopiston erikseen ilmoittama pääsykoekirjallisuus. Vuonna 2020 kaikki oikeustiedettä tarjoavat yliopistot olivat mukana yhteisvalinnassa ja 40 % uusista opiskelijoista valittiin todistusvalinnalla. Pisteitä sai viidestä oppiaineesta, joista yksi oli äidinkieli ja muut neljä hakijalle parhaat pisteet antavaa ylioppilaskokeen arvosanaa. Vuonna 2020 oikeustieteellisen valintakoetta varten materiaalina oli kaikille yhteinen, sähköisesti saatavilla oleva kirjallisuus sekä koetilanteessa jaettava materiaali.

Kauppatieteessä (Kauppatieteellinen ala 2020) siirryttiin vuonna 2014 yhteisvalintaan. Vuonna 2020 60 % opiskelijoista valittiin todistusvalinnan kautta ja ensikertalaiskiintiötä soveltaen. Lisäksi kauppatieteissä sovellettiin niin sanottua laajennettua todistusvalintaväylää alanvaihtajille (noin 10–30 %). Vuosina 2015 ja 2017 valintakokeet perustuivat etukäteen ilmoitettuun kirjallisuuteen. Vuonna 2020 kauppatieteen valintakoe testasi hakijan talouselämään liittyvän tiedon omaksumiskykyä ja soveltamistaitoa hyödyntämällä ennalta määriteltäviä, yhteiskuntaopin, historian

ja matematiikan (tilastot sekä todennäköisyydet) lukiokurssien sisällöistä sovellettuja tehtäviä.

Tutkimustehtävä, aineistot ja menetelmät

Aineistomme koostui määrällisistä kurssien tarjontaa koskevista aineistoista sekä laadullisista aineistoista. Aineistot kerättiin Privatisation and Access to Higher Education (PAHE)-tutkimushankkeessa (Koneen säätiö 2018–2022), jossa on tarkasteltu korkeakoulutukseen valikoitumista ja koulutuksen yksityistymistä Suomessa. Aineistonkeruuvaiheessa kevään 2020 koronapandemian poikkeusolosuhteet eivät olleet tiedossa.

Määrällinen aineistomme koostuu valmennuskurssitoimijoiden kurssitarjonnasta vuosina 2015, 2017 ja 2020 lääketieteen, oikeustieteen ja kauppatieteen oppiaineissa. Aineistot on kerätty kulloisenakin ajankohdalla senhetkisestä tarjonnasta. Vuosina 2015 ja 2017 olemme koostaneet aineiston käsittelemään ainoastaan pääsykoevalmennukseen tähtäävät kurssit. Vuoden 2020 aineisto käsittelee myös abivalmennuksen sekä yhdistelmäkurssit, jotka valmentavat ensin ylioppilaskirjoituksiin ja sitten pääsykokeisiin. Aineistonkeruussa pyrittiin internetin hakutoiminnoilla löytämään kaikki valmennuskursseja tarjonneet tahot, sekä yksityiset yritykset että muun muassa ainejärjestöpohjaiset toimijat, joilla oli omat internet-sivut. Aineistossa on palveluntarjoajia vuositason 10 (vuonna 2015), 32 (2017) ja 20 (2020). Poimimme kyseisten palveluntarjoajien internet-sivuilta järjestelmällisesti kaikki yksittäiset, edellä mainittujen oppiaineiden tarjolla olleet valmennuskurssit sekä vuoden 2020 aineistoon myös abivalmennuksen kurssit. Löytyneistä kursseista tallensimme tiedostoon seuraavat tiedot: kurssijärjestäjä, kurssimuoto (kontaktiopetus, itseopiskelu, verkkokurssi), hinta sekä kurssien kesto (lähiopetustuntien määrä).

Käsittelemme seuraavassa pääsykoevalmennusta sekä yhdistelmäkursseja samas-

sa kategoriassa ja abikursseja erikseen. Vuonna 2015 haastateltujen valmennuskurssitoimijoiden mukaan abikurssitoiminta oli hyvin marginaalista (ks. Kosunen & Haltia 2018), ja totesimme myös tämän tutkimuksen aineistonkeruuvaiheessa niiden määrän vähäiseksi. Näin ollen abikurssiaineistoa ei ole koostettu vuosilta 2015 ja 2017. Tämä on myös tarkastelumme rajoite: Aineistot eivät abikurssien osalta ole vuositason vertailukelpoisia. Vuoden 2020 osalta tilanne oli muuttunut siten, että toiselle asteelle sijoittuva valmennus, sekä ylioppilaskirjoituksiin valmentavana että niin sanottuna yhdistelmäkurssina, muodosti huomattavan osuuden kurssitarjonnasta kolmella tutkimallamme koulutusosalalla. Aineistoon ei ole kerätty kansanopistojen (maksullisia) tai lukioiden järjestämiä (maksuttomia) kertauskursseja. Tarkastelussa ovat mukana vain ensisijaisesti pääsykoevalmennusta järjestävät tahot. Näin ollen abikurssien tarjonnan määrä on tosiasiaa tässä tutkimuksessa tarkasteltua suurempi.

Toisena aineistona hyödynämme PAHE-hankkeessa tuotettua etnografista havainnointi- ja haastatteluaineistoa. Havainnointiaineistoa on tuotettu pääkaupunkiseudun lukioissa yhden lukuvuoden aikana, sekä syys- että kevätlukukaudella. Tässä artikkelissa aineisto sisältää kenttämuistiinpanot 14 havainnointipäivästä (elokuusta penkinpajaisiin helmikuussa) yhden lukuvuoden ajalta sekä etnografisia haastatteluja. Yleisesti havainnointiaineistossa on havainnoitu ja haastateltu 17 abiturienttia ja 11 opettajaa ja henkilökunnan jäsentä lukiossa pääkaupunkiseudulla.

Etnografisen tutkimusotteen linjassa nostamme esiin erityisesti kolme toisiinsa temaattisesti sitoutuvaa tutkimushenkilöä, jolloin analyysissämme on mukana kahden abiturientin, Oulan ja Joonaksen, sekä matemaattisten aineiden opettajan haastattelu. Näiden kolmen haastattelun avulla oli mahdollista tavoittaa etnografisessa kenttätöyssä paikannetun yksityistymisen monet kasvot. Kaikilla kolmella haastatellulla oli omakohtainen suhde valmennustoimintaan.

Kaikissa haastatteluissa keskusteltiin lukio-laisten arjesta, lukio-opiskelusta, opinto-ohjauksesta, erilaisista lukioaikaiseen opiskeluun liittyvistä tukitoimista, korkeakouluvalintauudistuksesta, koulutuksellisen tasa-arvoisuuden kysymyksistä ja nuorten tulevaisuudsuunnitelmista. Etnografiset haastattelut kestivät 18 minuutista 1,5 tuntiin. Haastattelut järjestettiin koululla, ja niitä oli edeltänyt havainnointijakso, jossa havainnointiin lukioalaisten ja henkilökunnan arkea koulussa ja eritoten abiturienttien valmistautumista ylioppilaskirjoituksiin sekä lukioajan päättymiseen. Haastattelut litteroitiin, pseudonymisoitiin ja analysoitiin etnografisen tutkimusotteen kehityksessä yhdessä kenttämuistiinpanojen kanssa.

Etnografiamme on monipaikkainen (Lahelma, Lappalainen, Mietola & Palmu 2014) ja kontekstualisoitu ajankohtaiseen koulutuspoliittiseen viitekehykseen laajemman tutkimushankkeen puitteissa (Troman, Jeffrey & Beach 2006). Näin ollen sekä kenttätyömme että analyysimme kurottaa instituutioiden tasolta kohti laajempaa, koulutuspoliittista diskursiivista kehystä, kuten koulutuksen yksityistymistä ja eriarvoisuutta käsittelevää julkista sekä poliittista keskustelua ja päätöksentekoa. Tällöin analyysin keskiössä ovat koulutuksen yksityistymiseen ja eriarvoistumiseen liittyvät merkitykset sekä tiedon tuottaminen koulutuksen käytännöissä (ks. Niemi, Kalalahti, Varjo & Jahnukainen 2019; Troman ym. 2006). Etnografisen aineiston avulla tarkastelemme erityisesti lukiotasolla esiintyvää, julkisen ja yksityisen sektorin yhteistyötä (*public-private partnership*, Ball & Youdell 2008), jossa valmennuskurssitoimijat kertovat korkeakouluvalinnoista ja samalla piiloisesti markkinoivat omia valmennuspalveluitaan osana lukiopinto-ohjausta. Tällaisia oppitunteja pidettiin useissa hankkeemme lukioista osana pakollista lukio-opetusta.

Analyysimme kohteena tässä artikkelissa on ylioppilaskirjoituksiin valmistautumiseen, korkeakoulujen opiskelijavalintaan sekä yksityisen rahan käyttämiseen osana hakeutu-

mista korkea-asteelle liittyvä puhe niin haastatteluissa kuin havainnointipäivienkin aikana. Aineiston luentatapa oli diskursiivinen ja nojasi kriittisen diskursianalyysin perinteeseen (ks. Fairclough & Wodak 1997; Wodak 2006). Diskurssit ymmärretään näin ollen sosiaalista todellisuutta muovaavina ja valtarakenteita (jälleen)tuottavina käytänteinä.

Yksityisen valmennuksen tarjonta

Seuraavassa käsittelemme valmennuskurssien valtakunnallista tarjontaa lääketieteen, oikeustieteen ja kauppatieteen aloilla opiskelijavalintauudistuksen aikana vuosina 2015–2020 sekä abivalmennuksen tarjontaa lukuvuonna 2019–2020.

Pääpiirteisään kaikkien pääsykokeeseen valmentavien kurssien määrä (ks. taulukko) on ensin kasvanut ja sitten laskenut. Lääketieteessä kurssien kirjo on laaja, ja osa kurseista valmentaa suomalaisen yliopistojärjestelmän lisäksi myös Tarton yliopiston lääketieteen pääsykokeisiin. Oikeustieteessä kurssimäärä on kohonnut vuonna 2017 ja palannut jopa vuotta 2015 alemmalle tasolle vuonna 2020. Kauppatieteessä on havaittavissa sama ilmiö kuin oikeustieteissä. Vuoden 2020 luvuissa on mukana pelkän pääsykoevalmennuksen lisäksi yhdistelmävalmennus, jossa järjestetään sekä abikurssi että pääsykoevalmennusta.

Vuodesta 2017 vuoteen 2020 pääsykokeeseen valmentavien kurssien määrä on pienentynyt. Tämän syyksi voidaan epäillä sitä, että näissä oppiaineissa on siirrytty enenevästi hyödyntämään todistusvalintaa ja lisäksi siirrytty

TAULUKKO. Yliopistojen pääsykokeisiin valmentavien valmennuskurssien määrät

Oppiaine	2015	2017	2020
Lääketiede	99	168	124
Oikeustiede	42	70	40
Kauppatiede	62	73	44
Yhteensä	203	311	208

kansalliseen yhteisvalintaan, jolloin eri instituutioihin tähtäävien valmennuskurssien on täytynyt mukautua uuteen tilanteeseen. Meillä ei myöskään ole tietoa kursseille osallistuneiden määristä. Kurssien määrän pieneneminen voi kertoa myös tarjonnan keskittymisestä isommille toimijoille, jotka ovat kenties kyenneet paremmin vastaamaan toimintaympäristön muutoksiin.

Abikursseja oli vuonna 2020 tarjolla yhteensä 119 kappaletta, ja niiden hinnat vaihtelivat 100–995 euron välillä. Ylioppilaskirjoituksiin valmentavien kurssien ainetarjonta ei rajoittunut pelkästään tarkastelun keskiössä olleiden alojen valintakokeissa tarvittaviin aineisiin, vaan mukana oli esimerkiksi kielten ylioppilaskokeisiin valmentavia kursseja, joista saatavia pisteitä saattoi hyödyntää useiden aineiden opiskelijavalinnassa. Näin ollen yhteenlaskettuna vuoden 2020 pääsykoevalmennuksen kanssa kolmella tutkivalamme statusalalla oli tarjolla 400 kurssia tämän artikkelin aineistossa.

Valmennuskurssien toimijat pyrkivät viestimään tarjoamiensa palveluiden laadusta markkinointitarkoituksia varten. Abikurssien sisältökuvauksissa kerrottiin muun muassa, että kurssi "valmistaa sinut onnistumaan", "opiskelet ajasta ja paikasta riippumatta" ja valmistaudut "tehokkaasti" ja "intensiivisesti" ylioppilaskirjoituksiin. Keskeinen viesti kuitenkin oli kirjaimellisesti, että "onnistu [x-oppiaineen] yo-kokeessa ja saat pisteitä jatko-opiskelupaikan todistusvalinnassa." Vain lääketieteen opiskelijavalinta mainittiin eksplisiittisesti joissain kurssikuvauksissa. Pieni osa kursseista järjestettiin myös ruotsiksi, mutta niiden kuvaukset olivat hyvin lyhyitä ja informatiivisia. Iso osa kurssitarjonnasta oli simuloituja ylioppilaskokeita, joissa oli mahdollista harjoitella sähköisen kokeen tekemistä.

Kurssijärjestäjien henkilökunnasta mainoksissa todettiin muun muassa, että "hio [xx-oppiaineen] ainekirjoitustaitosi huippuunsa kokeneen opettajan avustuksella."

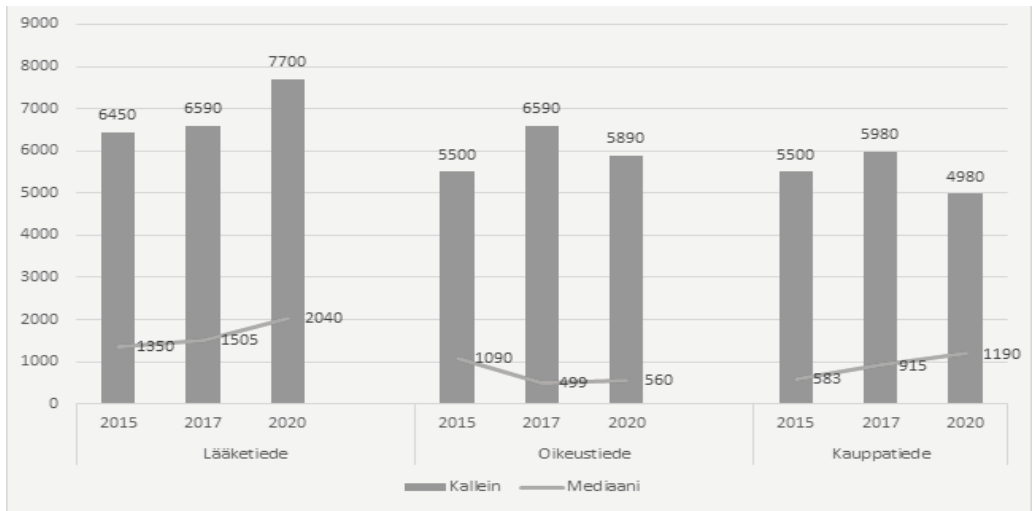
Olemme kuvanneet aiemmissa tutkimuksissamme (Kosunen & Haltia 2018) alan vaihtelevia rekrytointikäytänteitä ja opettajilta vaadittavaa osaamista. Holloway ja Pimlott-Wilson (2020) toteavat, että palveluiden markkinoinnin yhteydessä keskeistä on rakentaa kuvaus yksityisen toimijan luotettavuudesta ja arvostettavuudesta, sillä yksityisen sektorin opettajien ja tutoreiden vaatimuksia ei voida säädellä millään kelpoisuuslainsäädännöllä.

Yhtenä markkinointistrategiana käytetään kurssien hinnoittelua. Sen oletetaan toimivan indikaationa kurssien opettajien luotettavuudesta ja kurssituksen laadusta (Holloway & Pimlott-Wilson 2020). Kuviossa on esitetty, miten pääsykoevalmennuksen kurssien hinnat ovat muuttuneet lääketieteessä, oikeustieteessä ja kauppatieteessä opiskelijavalintauudistuksen aikana vuosina 2015–2020.

Kuten kuviosta voidaan havaita, lääketieteessä pääsykoevalmennuksen kalleimpien kurssien hinnat ovat tarkastelujaksollamme nousseet. Kauppatieteissä ja oikeustieteessä voidaan havaita kalleimman pääsykoevalmennuskurssin hintojen pudonneen 2017 ja 2020 välillä. Kurssien mediaanihinnoissa on puolestaan tapahtunut jatkuvaa kasvua lääketieteessä sekä kauppatieteessä ja laskua oikeustieteessä vuoteen 2015 verrattuna. Tämä saattaa johtua siitä, että muutokset opiskelijavalintojen käytännöissä (ensikertalaiskiintiö ja todistusvalinta yhdistelmänä) ohjaavat eritoten oikeustieteen nuorimpia hakijoita käyttämään aikaansa ylioppilaskirjoituksiin valmistautumiseen. Hakijoiden voidaan siten arvella hakeutuvan oikeustieteen valmennuskurssien sijaan ennemmin yhdistelmäkursseille, joissa valmennetaan sekä kirjoituksiin että pääsykokeeseen.

Uusi piirre yksityisen valmennuksen kentällä oli valintapäätöksistä reklamoiminen ja tämän reklamoiminnan ammattimaistuminen. Yksityiseltä sektorilta oli mahdollista ostaa myös oikaisupyynnön tekopalvelu, josta seuraavassa esimerkki erään valmennusyrityksen internet-sivuilta:

KUVIO. Pääsykoevalmennuskurssien hinnat oppiaineittain

Löytyikö kokeestasi mahdollinen oikaisun paikka? Jos kokeesta löytyy realistisia toiveikkaita oikaisun paikkoja, teemme kokeellesi tarkan syynin. Sinun tehtäväksi jää toimittaa oikaisu yliopistoltasi saatujen ohjeiden mukaan. Tämän tarkemman oikaisupyynnön hinta on 399 euroa ja sisältää: kolmen opettajan tarkan analyysin kokeestasi ja tehtäväkohtaisen analyysin oikaisupestelutelineen [ja] lopullisen kieliasun ja rakenteen tarkistamisen.

Yksityiset markkinat eivät siis kata enää pelkästään valmennustoimintaa vaan esimerkiksi avustavat valituksen laatimisessa. Yksityisten toimijoiden tulo koulutuksen kentälle tapahtuu vähin erin, mutta viitteitä muutoksesta kohti koulutuskulutusta on raportoitu (ks. Kosunen & Haltia 2018) suomalaisen korkeakouluvalinnan kontekstissa. Tämän artikkelin aikasarjatarkastelun myötä havaitaan, että markkinoita ylläpidetään ja ne sopeutuvat olemassa olevaan tilanteeseen (esimerkiksi opiskelijavalintamenettelmien muutokset) palveluiden tyyppiä (valmennuskurssi, yhdistelmäkurssi, abikurssi) ja toteutustapaa (lähi-, etä- ja itseopiskelu) muovaamalla. Samanaikaisesti vaikuttaa siltä, että palvelujen hinnat nousevat ajan myötä (ainakin lääketieteessä ja kauppatieteessä).

Palveluiden tuottajat mukautuvat näin ollen vallitsevaan tilanteeseen tuottamalla uudenlaisia kursseja sekä muita palveluita ja tarvetta niille osallistumiselle (Çalışkan & Callon 2010; Jokila ym. 2021).

Kysynnän luominen yksityiselle valmennukselle

Yksityisen valmennuksen kysynnän tutkiminen ei ollut mahdollista samoin menetelmin kuin tarjonnan, sillä kysynnän kehityksestä ei ole ollut saatavilla tarjontaa vastaavaa aineistoa. Valmennuskursseille ja abivalmennukseen osallistuvien määrät ovat vain yritysten itsensä tiedossa, eivätkä ne ole olleet niitä halukkaita jakamaan. Tutkimme kuitenkin pääsykokeen ja ylioppilaskirjoitusten välistä suhdetta osana valintauudistusta sellaisena kuin se näyttäytyi lukioiden ja lukiolaisten arjessa.

Valmennuskurssitoimijoilla oli kiinnostusta tulla puhumaan lukioiden opinto-ohjauksen oppitunneille, ja he myös saivat kutsuja moniin lukioihin. Tämä voidaan mieltää julkisen ja yksityisen koulutuksen liitoksi (Ball & Youdell 2008). Valmennuskurssitoimijat kuvasivat asiakkailleen käyttävänsä opinto-

ohjaajien koottua sähköpostilistaa palveluidensa mainostamiseen, ja melko moni lukion opo myös ilmoittautui vastaanottamaan valmennuskurssiyrityksen oppitunnilleen osaksi kurssiaan. Tarkastelemme seuraavaksi valmistautumiseen liittyvää tematiikkaa kahden abiturientin, Oulan ja Joonaksen, sekä yhden matemaattisten aineiden opettajan kuvausten kautta.

Kenttämuistiinpanoissamme valmennuskurssitoimijoiden lukioissa pitämät tunnit keuhystettiin kuvaamaan korkeakouluun hakeutumista sen sijaan, että ne olisivat kertoneet valmennuskurssille osallistumisesta. Yksi esittelijä mainitsi tunnin aluksi saapuvansa tietystä valmennuskurssiyrityksestä, mutta jatkoi, että tällä tunnilla keskitytään korkeakouluun hakemiseen ja jos jotakuta sattuu kiinnostamaan valmennuskurssille osallistuminen, siitä keskustellaan sitten tunnin jälkeen. Erään toisen valmennuskurssitoimijan pitämällä opinto-ohjauksen tunnilla lukion pakollisella kurssilla käytiin keskustelu todistusvalinnasta, josta kenttämuistiinpanoissamme kuvataan näin:

Todistusvalinnasta tietoa taululla. Joihinkin paikkoihin on äärimmäisen vaikea päästä, niinku HY:n oikeustiede. Ja sit kannattaa katsoa että on alueellisia eroja. Rovaniemen oikikseen on vain yksi L ja kolme Eetä. Mitä pohjoisempana on, sitä helpompi on päästä. Helsinkiin on vaikein päästä, sit Turkuun ja Tampereelle.[...] Yhdellä paperilla voi hakea moneen paikkaan. Että vähän kannattaa taktikoida sitä.

Korkeakouluvalinnan esittely hahmotettiin vahvasti paitsi pääsykokeisiin valmistautumisen myös ylioppilaskirjoituksiin valmistautumisen kautta. Tämä esittelijä kävi läpi yksityiskohtaisesti erilaisten opiskelijavalintojen käytänteitä ja muun muassa luki tunnin aikana matkapuhelimestaan uusimpia tietoja tiettyjen statusalojen valintakäytänteistä, joita yliopistot juuri niinä päivinä päivittivät verkkosivuilleen. Käytännössä oppitunnilla keskityttiin yliopistojen opiskelijavalintoihin, kun taas ammattikorkeakoulujen valinnoista oli yhteensä yksi esityskalvo. Lääketieteestä ja oikeustieteestä oli 3–4 kalvoa kustakin.

Tunnin aikana kävi ilmi, että tunnilla oli käsitelty käytännössä ainoastaan niitä oppiaineita, joista yritys järjesti valmennuskurssitusta. Kenttämuistiinpanoihimme kirjattu keskustelu jatkui oppitunnilla siitä, miten eri valintakohteisiin vaadittavista pisterajoista voisi saada tietoa. Esittelijä positioidi kenttämuistiinpanojen mukaan itsensä seuraavassa asiantuntijaksi ja jakamansa tiedon hankalasti muualta saatavaksi:

Esittelijä: Valinnassa on parasta, jos panostatte siihen yo-kirjoituksiin niin, että pääsette sillä sisään. Mut silti mä väitän että joku 80-90 % teistä tulee käymään valintakokeessa. Tässä on tällainen ajallinen päällekkäisyys. Riittäaks sun yo-todistus, se tieto tulee vähän jälkeen sen valintakokeen pitämisen. Että täytyy olla aika hyvä todistus, että tietää että yo-todistus tulee riittämään, että ei tarvii lukea.

Valmennusmarkkinatarkastelun näkökulmasta tämä avaa kehyksen niin sanotulle yhdistelmäkurssille osallistumiseen. Haastattelussa Oula kertoi opinto-ohjaukseen liittyvistä haasteista sekä siitä, miten valmennuskurssitoimijat esittelevät palvelujaan osana opinto-ohjauksen kursseja näin:

Sit kaikki oli ihan pihal [opo-kurssilla] et mitä nyt täytyy tehdä ja sit meil kävi vaan niit jotain hassui vierailijoit siel jostain valmennuskursselt kertoo et joo tulkaa valmennuskurssille jos kiinnostaa joku juttu. Ja sit ei kukaan oikein saanu sitä opinto-ohjaust siihen tai silleen.

Oula nosti tällä tavoin esiin tutkimuskirjallisuudessaakin esitetyn huolen siitä, etteivät valmennuspalveluita ostavat perheet välttämättä ymmärtäneet, minkä laatuista koulutuspalvelua olivat hankkimassa (ks. Holloway & Pimlott-Wilson 2020). Lukiossa opinto-ohjauksen kurssilla oli käynyt esittelijöitä eri korkeakouluista ja lisäksi valmennuskurssiyrityksestä. Niissä ei oltu juurikaan kerrottu siitä, miten korkeakouluhakua näissä yhteyksissä oli käsitelty eikä siitä, miten toisistaan erilaisia tahoja korkeakoulujen lähettämät edustajat (lehtorit ja opiskelijat) ja valmennuskurssiyrittäjät edustivat. Ballin ja Youdellin (2008) esittelemä julkisen ja yksityisen koulutussektorin liitto oli näissä tilanteissa ilmeinen: Yksityi-

sen sektorin koulutuspalvelujen tuottaja operoi julkisen koulujärjestelmän sisällä kursseilla, joka oli pakollinen kaikille.

Todistusvalinnan painottuminen kyseisen kevään opiskelijavalinnoissa oli yksi teema, joka esiintyi kenttämuistiinpanoissa opinto-ohjauksesta usein. Ajallisesti näiden abiturienttien ikäluokat olivat käyneet lukiota koko opiskelijavalintareformin ajan. Valintauudistuksesta puhuttiin opiskelijoiden keskinäisissä ja opettajien kanssa käydyissä keskusteluissa, ja se vaikutti aiheuttavan uudenlaista epävarmuutta, jonka poistamisessa valmennustoiminta saattoi näyttäytyä vaihtoehtona. Teemaa käsiteltiin myös haastatteluisia:

Haastattelija: Mitä mieltä sä oot siitä uudistuksesta et paperiä otetaan enemmän porukkaa sisään?
Oula: Se luo nyt enemmän sellaista painetta tähän lukio, silleen, ympäristöön koska meillehän, tai me ollaan just se sukupolvi mikä nyt tulee melkein tai se viimevuotinen ja sit koko yläasteen, meille kerrottiin siitä et, sil lukiol ei oo niin paljoo [väliä]... Varsinkin noi ekat ylioppilaskokeet on aika monelle tosi stressaavii, ja sit tosi moni kirjoitti just jostain englannista jonkun C:n tai huonomman, mikä nyt ei oo silleen hirveen hyvä, silleen. Et sä haet kuitenkin englannin jokaiseen kouluun mihin sä haluat ja englanti on yleensä se mikä ensimmäisenä kirjoitetaan. Mun mielestä se luo turhaa stressiä ja sellast huolta siitä.

Oula kuvaa haastattelupuheessaan sitä prosessia, jonka sen kevään abiturientit olivat lukioaikanaan kokeneet, kun samaan aikaan korkeakoulut olivat uudistaneet opiskelijavalintojaan. Joonas aikoi kirjoittaa ylioppilaaksi keväällä 2020. Hän kertoi haastattelussa, että hänellä oli lukion järjestämän matematiikan kertauskurssin lisäksi kesken myös maksullisen valmennuskurssitoimijan matematiikan kertauskurssi. Hänellä oli toiveissa opiskelupaikka yliopistossa, vaikka ala ei ollutkaan vielä selvillä.

Haastattelija: Okei. Mistä sulle tuli sellanen idea et se [abikurssi] voisi olla?

Joonas: No se silleen mun, mun äiti oli kotonu jotain niit, se oli ehdotellu mulle niit ja sit ku mä olin tienny et ain on sellanen vaihtoehto mut mä olin miettiny et mä menisin ite jollekin nettikurssille tai sellaselle, kun niit saa niit pakettei ostettuu netistä. ... Niin tehtäväpakettei sun

muut. Niin sit tuli vastaan netis sellane, et sinne voi ihan paikan päälle mennä harjottelemaan nii mä ilmoittauduin.

Joonaksen vastauksessa on havaittavissa se, miten monenlaista valmennustoimintaa on tarjolla ja miten nuoret punnitsevat paitsi ylipäänsä palveluiden ostamista myös haluaamiaan kurssityyppejä. Abivalmennus tuntui Joonaksenkin tapauksessa pääsykoevalmennusta monipuolisemmalla kurssimuodolla siksi, että hakukohteen ei tarvinnut edes olla selvillä ja kurssille oli mahdollista näin ollen osallistua varmuuden vuoksi. Haastattelupuheessa kävi ilmi, että abikurssin hankkiminen liittyi siihen, että esimerkiksi matematiikan hyvästä ylioppilaskoearvosanasta olisi ylipäänsä hyötyä opiskelijavalinnoissa. Kyse ei siis ole matematiikan opetusvälineiden hallitsemisesta itsessään, vaan nimenomaan ylioppilaskirjoitusten tulosten välinearvosta haettaessa minne tahansa.

Piilokoulutuksesta haettiin selvästi tukeaa monenlaisiin korkeakouluun hakemiseen liittyviin epävarmuuksiin.

Haastattelija: Miten sä oot aatellu siitä niihin pääsykokeisiin valmistautumisesta?

Joonas: Niin siin on se ku nehän periaattees et jos mä nyt hakisin pääsykokeil heti niin munhan pitäis ruveta lukeen heti silleen kirjoitusten jälkeen joka olis aika rankkaa [...] et sit ku jos nyt pitää ruveta lukeen, niin sit pitää, ja sit varmaan niiski on tosi paljon niit valmennuskursseja ja sellasii just, mist voi vähän maksaa et saa sellasta suurta apua niihin. Varmaan sit sitä kaut.

Joonaksella oli ajatuksissa, että abikurssin lisäksi hän mahdollisesti kävisi vielä pääsykokeisiin valmistavan kurssin. Hän epäili, että joutuisi joka tapauksessa käymään myös yliopiston pääsykokeessa. Tämän aineiston perusteella havaitsimme, että hakutilanteeseen liittyvä epävarmuus ei tunnu vähentyneen opiskelijavalintauudistuksen myötä, eritoten kun opiskelijavalintauudistus oli näiden nuorten lukioaikana vasta toteutuksessa.

Valmennuskurssitoimijat näyttävät hyödyntäneen tätä täysmääräisesti rakentamalla

rooliaan asiantuntijoiksi epävarmoina aikoina. Kurssien hinnoitteluun kohdistui kuitenkin kritiikkiä:

Haastattelija: Mitä sä aattelet siitä et valmennuskurssit maksaa?

Joonas: No siis on ne mun mielest se on ihan oikein et ne maksaa jonkin verran mut mä oon kans kuullu et ne maksaa sillee ihan järjettömii määriä ne jotka et ne voi mennä melkein tuhansiin asti ne. Et se on kuitenkin et ku jos sit parempaa työtäki haluu, niin sit se jatko-opiskelu on aika silleen pakko, et sit se on vähän vaikeet, et miten sitä ennen sit saa rahaa sitä varten, et saa harjoitellu, niin se on.

Joonaksen mukaan pääsy parempaan työhön edellyttää opiskelua, johon pääseminen puolestaan näyttää edellyttävän valmennuskurssille osallistumista. Kuvauksessa jäsentyvät siten rinta rinnan piilokoulutuksen ymmärrettävä maksullisuus sekä toisinaan kurssien ”järjettömät” hinnat, minkä vuoksi ne eivät ole kaikkien ulottuvilla. Joonaksen haastattelulainaus esittelee nimenomaisesti toimintamekanismin: Saadakseen paremman työn (välillisesti taloudellinen pääoma), opiskeleminen on ”aika silleen pakko” (kulttuurinen pääoma).

Myös taloudellisen eriarvoisuuden kysymys on esillä, sillä Joonas toteaa, että on ”vähän vaikeet” saada rahat vaadittuihin kustannuksiin. Oletuksena siis on valmentautuminen maksullisella valmennuskurssilla. Näin ollen tarve valmennuskurssin käymiseen rakentuu haastattelupuheessa suhteessa koettuun epävarmuuteen ja erityisesti uudenlaisten opiskelijavalintakäytänteiden viitekehyksessä puheeksi erilaisista tarjolla olevista palveluista, kuten abi- ja valmennuskurkseista. Kysyntä suhteutuu siten tarjontaan, eli rakentuu pohdinnaksi siitä, tulisiko erilaisia tarjolla olevia maksullisia palveluita hyödyntää ihan vain varmuuden vuoksi, mikäli taloudellisia resursseja on.

Tämän lisäksi lisävalmennuksesta saatettiin hakea välineellistä arvoa lukio-opintoihin, minkä tulkitsemme uudenlaiseksi koulutuksen yksityistymisen (yrityksen) muodoksi. Haastattelemamme matemaattisten aineiden opettajan mukaan uudenlainen tilanne maksullisten abikurssien osalta on se, että opiskeli-

jat ovat yrittäneet saada niiden suorituksia hyväksytyä kurssisuorituksiksi lukioon. Tällöin yksityisen palveluntuottajan tarjoama opetus – jonka laatua, sisältöä tai henkilökunnan pätevyysvaatimuksia ei voida valvoa millään – olisi kääntymässä osaksi legitimiä julkista järjestelmää. Tämä voidaan mieltää uudenlaiseksi julkisen koulutuksen yksityistymiseksi (ks. Ball & Youdell 2008).

Haastattelussa matemaattisten aineiden opettaja kuvasi niin ikään sitä, miten valinta-uudistus ei ollut onnistunut poistamaan valmennuskurssien roolia korkeakouluhauissa.

No, tavallaan se kiertää sen, et jos yritettiin päästä valmennuskurkseista eroon niin ne valmennuskurssit siirtyy sinne lukio-opintoihin sitten. Että tavallaanhan siellähän se kuitenkin se sama raha pyörii sitten. Ja, no nyt mul ei oo muuta kokemusta siitä ku tähetkinen tilanne, jossa mulla on opiskelija joka on tämmösellä valmennuskurssilla, ja hän kertoi siitä. Ja hän kertoi työskentelevänsä siellä ahkerasti, tekevänsä paljon tehtäviä ja pyysi että hän sais ne tehtävät [...] tuoda mulle hyväksyttäväksi tälle kurssille, mitä tietenkään en voinu sitte ottaa.

Lukiolaiset ovat aineistoissamme mieltäneet abikurssit esimerkiksi kesälukiossa tai kesäyliopistossa suoritettuja lukion kursseja vastaaviksi. Aurinin (2004) havainto Kanadasta on se, että osa valmennusyrityksistä onkin jo aikaa sitten lobannut paikallisesti koulutusviranomaisia hyväksymään niissä suoritettut kurssit eli akkreditoimaan kurssisuoritukset. Aineistossamme julkisen ja yksityisen rajan hämärtyminen on ilmeinen: Kurseja on markkinoitu julkisen järjestelmän oppituntien aikana, joskaan ei eksplisiittisesti, vaan opiskelijoiden tuli lopuksi täyttää yhteystietonsa ja rastia kaavakkeesta kolme kohtaa, joista olisi kiinnostunut saamaan lisätietoa. Valmennuskurssitoimija on tämän tiedon perusteella lähettänyt markkinointimateriaalia lukiolaisen kotiosoitteeseen. Itse tehtävänannossa oppitunnilla ei käynyt ilmi, että tietojen jättäminen tai opiskelualojen rastittaminen olisi vapaaehtoinen tehtävä. Tehtävänanto näytti osana tunnin kulkua täysin samalta kuin mikä tahansa muu oppituntityöskentelyyn kuuluva tehtävä.

Johtopäätökset

Opiskelijavalintauudistuksen yhtenä tavoitteena oli luopua pitkäkestoista valmentautumista vaativista pääsykokeista (OKM 2016) ja oletuksena oli, että tämä pienentäisi valmennuskurssittautumisen roolia. Tämän tutkimuksen valmennuskurssitarjonnan tarkastelu osoittaa, että ainakin maksullisten kurssien kokonaismäärä on pysynyt tutkimallamme kolmella statusalalla käytännössä vähintään samana (kauppatiede ja oikeustiede) tai jopa kasvanut (lääketiede) tarkastelujaksolla 2015–2020. Tarjonnan luonne (Manzon ja Areepattamanni 2014), eli kurssien muodot, ovat samaan aikaan muuttuneet pääsykoevalmennusta painottavista kurseista myös abi- ja yhdistelmävalmennuksiksi. Opiskelijavalintaan laajasti valmentavien kurssien määrä statusaloilla kasvoikin huomattavasti vuoteen 2020 mennessä ja ulottui aiempaa laajemmin toisen asteen koulutuksen puolelle.

Kurssitarjonnan variaation kasvu voidaan mieltää perinteisen pääsykoevalmennuksen painoarvon vähenemiseksi, koska valmennuskurssimarkkinat eivät kenties vetäisi asiakkaita enää niin tehokkaasti pelkän pääsykoevalmennuksen avulla. Opiskelijavalintauudistus ei kuitenkaan onnistunut vähentämään tarjottujen kurssien kokonaismäärää. Vaikka palveluntarjoajien määrä olikin pienentynyt vuosien 2017 ja 2020 välillä, markkinoilla tapahtui hyödykkeiden uudelleenmäärittely (Çalişkan ja Callon 2010) ja samalla tarjonnan luonne (Manzon ja Areepattamanni 2014) muuttui. Holloway ja Kirby (2020, 166) esittävät, että valtiojohtoiset koulutuspolitiikat voivat johtaa sekä yritysmaailman että kuluttajien suunnasta reagointeihin markkinoilla, jolloin uudet omaksutut toimintamallit ylittävät paitsi uudistusten tavoitteet myös valtiollisen kontrollin. Suomalaisilla valmennuskurssimarkkinoilla vaikuttaa käyneen näin.

Laadullisten aineistojen analyysien perusteella voimme todeta, että valintauudistukseen liittyvä epävarmuus ja epäselvyys sekä jatkuva

muutos, joka on jatkunut aineistomme abiturienttien koko lukioajan (2017–2020), heijastuu opinto-ohjaukseen ja sen tarpeeseen sekä haastattelemiemme nuorten puheeseen tulevaisuudensuunnitelmistaan. Valmennuskurssitoimijat esittävät kenttämuistiinpanoissamme uudistuksen jälkeisen tilanteen jopa aiempaa epävarmempana. Aiemmin markkinointilogiikka (ks. Kosunen & Haltia 2018) on nojannut siihen, että hakutilanne on kilpailtu ja suosituimmilla aloilla hakupaine tuottaa epävarmuutta kaikille hakijoille. Keväällä 2020 valinnoissa ei kaikilla aloilla tiedetty, millä ylioppilastodistuksen arvosanoilla hakija voi tulla hyväksytyksi.

Tämän seikan hyödyntäminen uutena markkinointistrategiana lisää epävarmuutta ylioppilaskirjoituksiin valmistautuville abiturienteille ja leventää samalla yksityisen toimijan markkinarakoa. Epävarmuuden säilyminen ja sen ajoittumiseen liittyvät muutokset näyttävät näin ollen tarjoavan tilaisuuden valmennusmarkkinoiden ylläpidolle (Çalişkan & Callon 2010). Monet hankkeessa haastatellut lukiolaiset pohtivatkin, tulisiko jollekin maksulliselle kurssille osallistua varmuuden vuoksi. Tässäkin palaudutaan markkinoiden reunaehtoihin, joita kansallinen koulutuspoliittinen kehys ja opiskelijavalinnan käytännöt tuottavat (Çalişkan & Callon 2010).

Analysimme perusteella Bakeria ym. (2001) mukailten voidaan pohtia, onko tapahtunut siirtymä rikastavasta pääsykoevalmennuksesta kohti korjaavaa abikurssitusta. Pääsykoevalmennuksen funktio on perinteisesti ollut pääosin rikastava (opetettaessa esimerkiksi vastaustekniikkaa) tai korjaavan ja rikastavan yhdistelmä (tuettaessa esimerkiksi lukurutiineja). Abivalmennuksella on korjaava luonne, mikäli sen ajatuksena on opettaa lukion oppimäärän sisältöjä siten, että näitä testaavassa kokeessa menestyisi paremmin. Käsitteellisesti tämä on uudenlainen asetelma suomalaisella valmennuskurssikentällä. Opiskelijat pyrkivät toisinaan akkreditoimaan näitä yksityisissä yrityksissä tehtyjä abikurssisuorituksia osaksi muodollisia lukio-opintojaan, minkä tulkit-

semme uudenaikaisiksi julkisen koulutuksen yksityistymisen muodoksi (Ball & Youdell 2008) suomalaisessa koulutuskontekstissa.

Lopuksi

Mikäli halutaan tarkastella tasa-arvoisten ja yhdenvertaisten mahdollisuuksien toteutumista koulutuksessa, opiskelijavalintauudistusta tulisi tarkastella alakohtaisten muutosten kautta (yliopisto vs. ammattikorkeakoulu, kuten Heiskala ym. 2020; myös statusalat vs. muut). Lisäksi pitäisi analysoida, ketkä ovat niitä hakijoita, jotka päätyvät valintakoevaihtoehdon kautta statusaloille. Puhe saavuttamattomissa olevista ”ällänpapereista” ja valmennuksen kalleudesta näkyy etnografisen aineistomme perusteella rakentuvan osaksi varhaista itsensä ulossulkemista statusalojen valinnoista, mikäli koulumenestys ei ole ollut erinomainen ja taloudelliset resurssit vähäiset. Tilastoissa tämä voi näyttäytyä siten, ettei hakijalla ole edes opiskeltuna loppuun lukion oppimäärää arvioitavissa oppiaineissa.

Tämän lisäksi aineistossamme näkyy yksilön vastuuttaminen (ks. lisäksi Doherty & Dooley 2018) ja rakenteellisen eriarvoisuuden psykologisaatio esimerkiksi opiskelumuotivaation puutteena (Kosunen & Haltia 2018). Tämä on Hollowayn ja Kirbyn (2020, 167) mukaan lopputulos, johon uusliberalistisen koulutuspolitiikan sisäistäminen johtaa yksilötasolla. Perheet ja nuoret kokevat olevansa itse vastuussa menestyksestään, jonka voi puhutavan mukaan tavoittaa vain tekemällä paljon työtä sen eteen. Taloudellisen eriarvoisuuden kysymykset redusoidaan keskusteluksi riittävästä motivaatiosta ja kovasta työstä. Tämä näkyy nuorten puheissa pohdintana siitä, tulisiko julkisen koulutuksen rinnalla hyödyntää maksullista valmennusta, mikä puolestaan realisoituu kysynnäksi markkinoilla. Nämä kaikki ovat tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden kysymyksiä julkisessa koulutuksessa, vaikka niiden pääasiallinen ilmenemisfoorumi onkin yksityisellä koulutuskentällä.

Tutkimuksessamme nousi toistuvasti esiin valintauudistukseen liittyvä epävarmuus yhtenä lukioaikaan stressiä tuovana tekijänä. Tämä olisi korostunut luultavasti vielä enemmän, mikäli haastattelut olisi toteutettu muutamaa kuukautta myöhemmin, keskellä koronapandemian poikkeusoloja. Kaupalliset toimijat pyrkivät paikkaamaan lukion ohjauksen puutteellisia resursseja. Yksityisen ja julkisen koulutuksen raja (Ball & Youdell 2008) hämärtyy tällaisissa markkinakohtaamisissa (Çalışkan ja Callon 2010).

Tällöin ei ole enää täysin selvää, kuka oppitunteja pitää, mitä opiskelijavalinnoista valitaan kerrottavaksi, miten kaupallista tuotetta esitellään (tai ei eksplisiittisesti esitellä) ja millaisia tehtäviä tunnilla teetetään esimerkiksi opiskelijoiden yhteystietojen keräämiseksi. Tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden näkökulmasta tärkeä kysymys onkin, olisiko lukioilla itsellään jonkinlaisia mahdollisuuksia puuttua tilanteeseen. Miksi abikursitoiminta olisi laadultaan parempaa kuin lukio-opetus? Entä mitä tapahtuu niille opiskelijoille, joilla ei ole varaa maksullisiin koulutuspalveluihin, mikäli niiden avulla voidaan saavuttaa kilpailullinen etulyöntiasema opiskelijavalinnoissa?

Lähteet

- Ahola, S., Asplund, R. & Vanhala, P. 2018. Opiskelijavalinnat ja korkeakouluopintojen nopeuttaminen. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 25/2018.
- Ahola, S. & Spoof, J. 2019. Todistusvalinnat ja opintojen nopeuttamispolitiikka – tapaus kauppatiede. *Tiedepolitiikka* 44 (1), 7–22.
- Aurini, J. 2004. Educational entrepreneurialism in the private tutoring industry: Balancing profitability with the humanistic face of schooling. *Canadian Review of Sociology* 41 (4), 475–491.
- Baker, D. P., Akiba, M., LeTendre, G. K. & Wiseman, A. W. 2001. Worldwide shadow education: outside-school learning, institutional quality of schooling, and cross-national mathematics achievement. *Educational Evaluation and Policy Analysis* 23 (1), 1–17.
- Ball, S. J. & Youdell, D. 2008. Hidden privatisation in public education. Education International Brussels. <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.534.7273&rep=rep1&type=pdf>. (Luettu 18.12.2021.)

- Bourdieu, P. 1984. *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. Cambridge, MA: Harvard university press.
- Bray, M. 2010. Researching shadow education: methodological challenges and directions. *Asia Pacific Education Review* 11 (1), 3–13.
- Börjesson, M. & Broady, D. 2016. Elite strategies in a unified system of higher education. The case of Sweden. *L'Année sociologique* 66 (1), 115–146.
- Çalışkan K. and Callon M. 2010. Economization, part 2: A research programme for the study of markets. *Economy and Society* 39 (1), 1–32.
- Doherty, C. & Dooley, K. 2018. Responsibilising parents: The nudge towards shadow tutoring. *British Journal of Sociology of Education* 39 (4), 551–566.
- Edwards Jr, D. B., Le, H. & Sustarsic, M. 2020. Spatializing a global education phenomenon: private tutoring and mobility theory in Cambodia. *Journal of Education Policy* 35 (5), 713–732.
- Fairclough, N. & Wodak, R. 1997. Critical discourse analysis. Teoksessa T. van Dijk (toim.) *Introduction to discourse analysis*. Lontoo: Sage Publications, 258–284.
- Hallsén, S. & Karlsson, M. 2019. Teacher or friend?—consumer narratives on private supplementary tutoring in Sweden as policy enactment. *Journal of Education Policy* 34 (5), 631–646.
- Haltia, N., Isopahkala-Bouret, U. & Jauhiainen, A. 2019. Korkeakoulujen opiskelijavalintauudistus ja aikuisopiskelijan opiskelumahdollisuudet. *Aikuiskasvatus* 39 (4), 276–289.
- Heiskala, L., Erola, J. & Kilpi-Jakonen, E. 2020. Compensatory and multiplicative advantages: Social origin, school performance, and stratified higher education enrolment in Finland. *European Sociological Review* 37 (2), 1–15.
- Ho, P., Park, H. & Kao, G. 2019. Racial and ethnic differences in student participation in private supplementary education activities. *Research in Social Stratification and Mobility* 59 (1), 46–59.
- Holloway, S. L. & Kirby, P. 2019. Neoliberalising education: New geographies of private tuition, class privilege, and minority ethnic advancement. *Antipode* 52 (1), 164–184.
- Holloway, S. L. & Pimlott-Wilson, H. 2020. Marketising private tuition: Representations of tutors' competence, entrepreneurial opportunities and service legitimization in home tutoring business manuals. *British Educational Research Journal* 46 (1), 205–221.
- Jokila, S., Haltia, N. & Kosunen, S. 2021. Market-making practices of private tutoring in Finland: Commercialization of exam preparation for admission to higher education. *ECNU Review of Education* 4 (3), 590–614.
- Jokila, S., Haltia, N. & Kosunen, S. 2019. Valmennuskurssit ja korkeakoulumarkkinoiden maantiede. *Tiedepolitiikka* 44 (3), 18–28.
- Kauppatieteellinen ala 2020. Yhteisvalinta. Ajankohtaista. <http://www.kauppatieteet.fi/ajankohtaista/>. (Luettu 17.12.2020.)
- Kosunen, S. 2018. Access to higher education in Finland: Emerging processes of hidden privatization. *Nordic journal of studies in educational policy* 4 (2), 67–77.
- Kosunen, S., Ahtiainen, H. & Töyrylä, M. 2018. Preparatory course market and access to higher education in Finland: Pockets of money needed? Teoksessa A. Tarabini & N. Ingram (toim.) *Educational choices, transitions and aspirations in Europe: Systemic, institutional and subjective challenges*. Lontoo: Routledge, 167–184.
- Kosunen, S. & Haltia, N. 2018. Valmennuskurssit ja koulutuskultturuus: Tutkimus kurssijärjestäjien puhe- ja kirjoitustavoista. *Sosiologia* 55 (2), 167–183.
- Kosunen, S., Haltia, N. & Jokila, S. 2015. Valmennuskurssit ja mahdollisuuksien tasa-arvo yliopistokoulutukseen hakeutumisessa. *Kasvatus* 46 (4), 334–348.
- Kosunen, S., Haltia, N., Saari, J., Jokila, S. & Halmkrona, E. 2020. Private supplementary tutoring and socioeconomic differences in access to higher education. *Higher Education Policy* 34 (4), 949–968.
- Lahelma, E., Lappalainen, S., Mietola, R. & Palmu, T. 2014. Discussions that 'tickle our brains': constructing interpretations through multiple ethnographic datasets. *Ethnography and Education* 9 (1), 51–65.
- Lorenz, J. & Stubbe, T. C. 2020. Private tutoring as a means for maintaining social status. *Journal for Educational Research Online* 12 (2), 89–113.
- Lääkietieteellisten alojen yhteisvalinta 2020. <https://www.laaketieteelliset.fi/hakeminen/valinnat2020>. (Luettu 17.12.2020.)
- Manzon, M. & Areepattamannil, S. 2014. Shadow education: Mapping the global discourse. *Asia Pacific Journal of Education* 34 (4), 389–402.
- Niemi, A.-M., Kalalahti, M., Varjo, J. & Jahnukainen, M. 2019. Neuvotteluja ja sovittelua: Kriittisiä havaintoja ohjaustyöstä. Teoksessa M. Jahnukainen, M. Kalalahti & J. Kivirauma (toim.) *Oma paikka haussa: maahanmuuttotilaisuudet nuoret ja koulutus*. Helsinki: Gaudeamus, 49–67.
- Oikeustieteellisen alan yhteisvalinta 2020. Valintaperusteet. <https://www.oikeustieteet.fi/valintaperusteet/>. (Luettu 17.12.2020.)
- OKM 2016. Valmiina valintoihin. Ylioppilastutkinnon parempi hyödyntäminen korkeakoulujen opiskelijavalinnoissa. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2016:37.
- Ruutiainen, V., Alasuutari, M. & Karila, K. 2018. Markkinoituvat varhaiskasvatuspalvelut. *Yhteiskuntapolitiikka* 83 (4), 441–447.
- Seppänen, P., Thrupp, M. & Lempinen, S. 2020. Education business in Finnish schooling. Teoksessa A. Hogan & G. Thompson (toim.) *Privatisation and commercialisation*

- ion in public education. How the public nature of schooling is changing. Lontoo: Routledge, 101–118.
- Smyth, E. 2009. Buying your way into college? Private tuition and the transition to higher education in Ireland. *Oxford Review of Education* 35 (1), 1–22.
- Šťastný, V. 2017. Private tutoring lessons supply: Insights from online advertising in the Czech Republic. *Compare: A Journal of Comparative and International Education* 47 (4), 561–579.
- Thomsen, J.P., Bertilsson, E., Dalberg, T., Hedman, J. & Heland, H. 2017. Higher education participation in the Nordic countries 1985–2010—a comparative perspective. *European Sociological Review* 33 (1), 98–111.
- Troman, G., Jeffrey, B. & Beach, D. 2006. Researching education policy: Ethnographic experiences. Lontoo: Tufnell Press.
- Wodak, R. 2006. Mediation between discourse and society: Assessing cognitive approaches in CDA. *Discourse Studies* 8 (1), 179–190.

Saapunut toimitukseen 4.12.2020

Hyväksytty julkaistavaksi 6.10.2021